

Tasavvufî Kurumların Fonksiyonları Ve Türk Mûsikîsine Katkıları

Yavuz Demirtaş *

Ramazan Kamiloğlu **

Özet: Tasavvufî kurumların başında gelen tekke ve tarikatlar, tarih boyunca sosyo-kültürel çeşitliliğin korunabilmesine katkıda bulunmuş, hoşgörü ve kardeşlik gibi evrensel değerlerin yaşatılmasında çok önemli fonksiyonlar icra etmişlerdir. Bu icraatlar yoğun bir şekilde Osmanlı Devleti'nde gerçekleşmiş, başkent İstanbul'da bulunan farklı tarikatlara ait çok sayıda tekke yapmış oldukları içtimaî, iktisadî, siyasî, askerî, eğitimsel ve kültürel faaliyetlerle devlet ve millet kaynaşmasını sağlayarak asırlarca sürecek Osmanlı hükümrânlığının temellerini çok sağlam bir zemine oturtmuşlardır. Hiç şüphesiz tekke ve tarikatların toplumsal hayatın sürekliliğini sağlamada yapmış oldukları bu önemli katkılar, güzel sanatların başında gelen mûsikî için de geçerli olmuş, Türk Mûsikîsi (özellikle de Türk Din Mûsikîsi), bu kurumlarda yetişen çok değerli mûsikîşinasların katkısıyla dünyanın en zengin mûsikîleri arasında ilk sıralarda yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tekke, Tarikat, Mutasavvıf, Osmanlı Devleti, İstanbul, Türk Mûsikîsi.

Abstract Functions Of Mystical Institutions And Their Additives On Turkish Music Being one of the leading mystical institutions, the dervish convents (tekke) and sects (tarikat) have contributed to the preservation of socio-cultural diversity through out the history. They all so have performed a very important role in maintaining tolerance and fraternity as universal values. These performances were done intensely during the time of Ottoman Empire. Many dervish convents belonging to different sects located in Istanbul, the capital city of the Ottoman Empire, had established the foundations of the Ottoman sovereignty. This sovereignty had lasted for centuries, by creating national integration with the social, economic, political, military, educational and cultural activities. Undoubtedly, these important contributions of the dervish convents and sects have made for the continuity of social life, are also valid for the music as it is one of the popular fields of fine arts. The Turkish Music, especially the Religious Music, has taken its place as one of the richest contents of musical genres in the world. This is due to the contribution of valuable musicians came out of the dervish convents and sects institutions.

KeyWords: Dervish Lodge, Dervish Order, Sufi, Ottoman Empire, Istanbul, Turkish Music.

Giriş

IX. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan ve XI. yüzyıldan itibaren de tarikatlar adı altında faaliyet göstermeye başlayan tasavvuf, kısaca; “İslâm’ın zâhir ve bâtın hükümleri çerçevesinde yaşanan manevî ve derunî hayat tarzı”¹ olarak tanımlanmaktadır. Tarikat ve tekke vasıtasıyla teşkilatlanan tasavvuf, insan topluluklarının maddî ve manevî bakımdan terakkilerinde âdeta lokomotif görevi görmüştür. Aynı zamanda bir halk hareketi de olan tasavvuf, kurmuş olduğu tarikat ve tekkeler vasıtasıyla hem fert hem de toplum planında çok mühim hizmetler ifa etmiş, genç-yaşlı, âlim-câhil, zengin-fakir, şehirli-köylü hemen her kesimden insanı bünyesinde eritip kaynaştırarak, onları aynı mefkureye gönül veren tek bir millet, yani “İslâm Ahlak Milleti” haline getirmiştir.

Giriş mahiyetindeki bu bilgilerden sonra şimdi çalışmamızın birinci bölümünü teşkil eden “Tasavvufî Kurumların Fonksiyonları” konusuna geçiyoruz:

A- Tasavvufî Kurumların Fonksiyonları

Tasavvufî kurumların başında gelen tarikat ve tekkelerin, özelde kendi cemaatleri, genelde ise tüm toplum üzerinde icra etmiş oldukları önemli fonksiyonları vardır ki bunları genel hatlarıyla, *ıçtimaî, iktisadî, siyasî, askerî, eğitim, kültürel ve sanatsal fonksiyonlar* şeklinde tasnif etmek mümkündür:

1-) İçtimaî Fonksiyonlar:

Tarikat ve tekkeler, içinde buldukları toplumun durumuna göre birtakım içtimaî (sosyal) fonksiyonlar ifa etmişlerdir. Toplumun bunalım içinde oldukları dönemlerde sosyal yapıyı teskin edici ve sosyal problemlere çözüm arayıcı bir rol üstlenen bu kurumlar, huzur ve barış dönemlerinde ise günümüz kulüp ve dernekleri gibi toplumun sosyalleşmesini sağlayan fonksiyonlar icra etmişlerdir. Hemen her sınıftan insanın kaynaşıp bütünleşmesine vesile olan bu kurumlar, bugünkü modern dünyanın hâla gerçekleştiremediği “İnsan Hakları Beyannamesi” adlı belgede varılmak istenen hedefleri yüzyıllar boyunca kendi içlerinde tatbik ettikleri gibi toplumun diğer katmanları arasında uygulanmasının da yolunu açmışlardır.²

* Yrd. Doç. Dr. Fırat Üniversitesi Devlet Konservatuarı

**Yrd. Doç. Dr. İnönü Üniversitesi Devlet Konservatuarı

¹ Reşat Öngören, “Tasavvuf”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. XL, s. 119.

² H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004, s. 66.

Tarikat ve tekkelerin müdavim ve müntesipleri olan ve Selçuklu ile Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişmesinde aktif bir rol oynayan mutasavvıflar da nizam ve otoritenin tam tesis edildiği zamanlarda yetiştirdikleri kâmil insanlar vasıtasıyla Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönemi'nin iman tazeliğini yeniden yaşatma gayreti içine girmiş, millî ve manevî değerlerin toplumda yer etmesini sağlayarak devletlerinin gücüne güç katmışlardır. Mutasavvıfların bu misyonlarına; devlet ile millet arasında kaynaştırıcı bir role sahip olma, Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasında en büyük âmil olma, yerleşik hayata geçilmesinde aktif bir rol üstlenme, farklı kültürlerden olan insanları bir duygu ve düşünce etrafında birleştirme, toplumda nasıl davranılacağı konusunda eğitici bir konuma sahip olma gibi daha pek çoklarını ekleyebiliriz.³

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız bu özelliklerinden dolayı sultanlar ve devlet erkânı mutasavvıflara her zaman büyük ilgi göstermiş, onlar adına tekke ve zâviyeler inşa etmiş, bu kurumların maddî açıdan varlığını devam ettirebilmeleri için de vakıflar tesis etmişlerdir. Ayrıca, buhran dönemleri hâric devletın imkânlarını zorlayarak tarikatlara hazineden sürekli nakit para akışını sağlamış, şeyh ailelerini vergiden muaf tutmuşlardır.⁴

2-) İktisadî Fonksiyonlar:

Tasavvuf ve kurumlarının genel anlamda iktisadî hayata olumlu katkı sunduğu konuyla ilgilenen hemen herkesin malumudur. Tasavvuf, halkın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik tesis etmiş olduğu vakıf ve hayır kurumları vasıtasıyla toplumu maddî bakımdan daha müreffeh bir düzeye gelmesini sağlamıştır. Bir kısmı köylü, bir kısmı da şehirli olan mutasavvıf esnaf ve sanatkârlar, teslimiyet ve tevekkül içerisinde işlerinde ve sanatlarında sadakat ve

³ Geniş bilgi için Bkz. Mustafa Kara, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zâviyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1980; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marifet Yay., İstanbul 1981; H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004; Süleyman Uludağ, *İslâm Düşüncesinin Yapısı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010; Resat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf (XVI. Yüzyıl)*, İz Yay., İstanbul 2000; Doğan Kuban, *Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 1995; Abdulhamit Budak, *Halvetî Tarikatının Osmanlı Toplum Yapısıyla Sosyo-Politik Ve Kültürel Etkileşimi (XV. Yüzyıl Amasya Şehri Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2014; Ömer Lütfi Barkan, "İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. 2, s. 279-386; Ekrem Işın, "Tarikatların İstanbul'da Gündelik Hayatı Şekillendirmesi", *İstanbul Armağanı*, C. III, s. 223-244; Ahmet Yaşar Ocak, "Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. 12, s. 247-269.

⁴ Doğan Kuban, *Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler*, s. 175-177; Ekrem Işın, "Tarikatların İstanbul'da Gündelik Hayatı Şekillendirmesi", *İstanbul Armağanı*, C. III, s. 223-225; Ahmet Yaşar Ocak, "Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. 12, s. 248.

samimiyetle çalışarak iktisadî hayatın inkişafını sağlamışlardır. Bunlara Ahîlik Teşkilatı'na mensup sanatkâr insanlar da ilave edilirse, Osmanlılar'da ekonomik yapı ile bünyesinde sanat faaliyetleri yürütülen esnaflığın mutasavvıflar tarafından kontrol edildiğini söylemek, hiç de abartılı olmaz diye düşünmekteyiz.⁵

3-) Siyasî Fonksiyonlar:

Türk-İslâm Devletleri'nin, özellikle de Osmanlılar'ın tasavvufa, tasavvuf ehline ve tasavvufî kurumlara özel önem verdikleri tarihen sabit olan bir hakikattir. Osmanlı sultanlarından birçoğunun çeşitli tarikatlarla olan gönül bağı, hatta bunun ötesinde kurulan şeyh-mürit ilişkisi, Osmanlı toplumsal yapısında ve siyasî hayatında tarikatları en mühim ve etkin toplumsal grup haline getirmiştir.

Ancak tasavvuf öğretilerini bihakkın yaşayan gerçek mutasavvıflar, "Sultana yakınlık, yakıcı ateştir!" ilkesini kendine prensip edindiğinden sultanlardan ve devlet ileri gelenlerinden uzak kalmayı tercih etmişlerdir. Fakat yöneticilerin mutasavvıflara ilgi duymaları devlet-tarikat arasında sürekli bir ilişkiyi meydana getirmiş, kişisel ilgi boyutunu aşan bu ilişki tarikatları siyasî açıdan son derece etkin bir hale getirmiştir. Gösterilen bu yakın ilgi ve verilen büyük destekten cesaret alan tarikat şeyhleri, devlet birimlerindeki görevlere atanmalarda kendi mensuplarının yanında yer alarak hem tarikatlarının siyasî açıdan etkinliğini artırmış, hem de toplum üzerindeki itibarlarını yükseltmişlerdir.⁶

Tarikatlar ile yöneticiler arasında cereyan eden bu olumlu ilişkiler maalesef her zaman geçerli olamamış, istisna da olsa bazen tarikatlar siyasî alanda meydana gelen uygulamalara itirazların, hatta isyanların odak noktaları olmuşlardır ki, Selçuklular dönemindeki Babaî İsyanı ile Osmanlılar dönemindeki Celâlî İsyanları bu konuya örnek teşkil etmektedir.⁷

4-) Askerî Fonksiyonlar

Cihat ruhunun yaşatılması, bağımsızlığın kazanılması, millî ruhun canlı tutulması gibi konularda öncü bir rol oynayan tarikatlar, Müslüman milletler, özellikle de Türk Milleti için askerî anlamda çok mühim fonksiyonlar icra et-

⁵ H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004, s. 69.

⁶ Erol Güngör, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1996, s. 94; Abdulhamit Budak, *Halvetî Tarikatının Osmanlı Toplum Yapısıyla Sosyo-Politik Ve Kültürel Etkileşimi (XV. Yüzyıl Amasya Şehri Örneği)*, s. 31.

⁷ Abdulhamit Budak, *Halvetî Tarikatının Osmanlı Toplum Yapısıyla Sosyo-Politik Ve Kültürel Etkileşimi (XV. Yüzyıl Amasya Şehri Örneği)*, s. 31.

mişlerdir. Bu fonksiyonlar arasında, zikrolunan gayeleri gerçekleştirmek amacıyla verilen eğitim sayesinde tekkelerde şahsiyet bulan “Alperen” kimlikli, savaşçı ve mutasavvıf ruhu bir arada bulunduran kişilerin yetiştirilmesi gelmektedir. Savaşçı olmakla birlikte mutasavvıf da olan Alperenler, yeri geldiğinde savaşarak ülkeler, yeri geldiğinde ise güzel ahlak örnekleri ortaya koyarak gönüller fethederek İslâm Dininin yeryüzünün en ücra köşesine kadar yayılmasına önayak olmuşlardır.⁸

Tasavvufî kurumlardan biri olan ve stratejik önemi haiz yerler ile sınır boylarında tesis edilen ribatlar da askerî anlamda önemli görevler üstlenmiştir. Askerî işlevlerinin yanı sıra cömertlik, mertlik ve yardımseverlik gibi İslâmî değerlerin uzak ve yabancı memleketlere tanıtılmasını sağlayan Ribatlar, oraların manen fethedilmesine, dolayısıyla daha sonraları oraları fetheden İslâm ordularının işinin kolaylaşmasına vesile olmuşlardır.⁹

Bektaşî Tarikatı'nın Osmanlı Devleti'nin yükselmesine katkı sağlayan kurumların başında gelen Yeniçeri Ordusu'nun kuruluşunda ve yetiştirilmesinde oynadığı rol de, tarikatların askerî alandaki tesirini gösteren en güzel örneklerden birini teşkil etmektedir. Bu ordunun kuruluşunda Hacı Bektaş-ı Velî (ö. 1271)'nin bizzat rol aldığına dair tarihî bir veri elde olmamasına rağmen bu değerli şahsiyetin yeniçeriler üzerindeki tesiri konu hakkında bilgisi olan hemen herkesin malumudur. Yine Millî Mücadele yıllarında tekkelerin, orduya asker sağlama, istihbarat, mühimmat temini ve nakledilmesi gibi önemli görevler üstlenmesi, tarikat ehlinin sadece manevî alanda mücadele eden kimseler olmadıklarını, memleketin işgal tehlikesi altında olduğu zamanlarda nasıl birer gaziye dönüştüklerini de gösteren göstergelerden biridir.¹⁰

5-) Eğitimsel Fonksiyonları

Toplumun bekasını iyi bir eğitim-öğretimde gören tarikatlar, yalnızca tekkelerinde barınan dervişlerin değil, aynı zamanda ihtiyaç duyan herkesin de maddeten ve manen eğitilmesine büyük önem vermiş, insanları bu yolda gayretli kılacak her türlü maddî ve manevî desteği vermekten geri durmamıştır. Tarikat ehlinin ikâmetgâh adresleri olan tekkelerde, sadece kendi içlerinde şekil

⁸ Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zâviyeler*, s. 203; Abdulhamit Budak, *Halvetî Tarikatının Osmanlı Toplum Yapısıyla Sosyo-Politik Ve Kültürel Etkileşimi (XV. Yüzyıl Amasya Şehri Örneği)*, s. 31.

⁹ H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 69. Nuran Çetin, “Osmanlı’da Bir Halvetî Tekkesi: Ümmî Sinân Dergâhu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2015, S. 56:1, s. 159.

¹⁰ Abdulhamit Budak, *Halvetî Tarikatının Osmanlı Toplum Yapısıyla Sosyo-Politik Ve Kültürel Etkileşimi (XV. Yüzyıl Amasya Şehri Örneği)*, s. 31-32.

alan belli insan tipleri yetiştirilmekle kalınmamış, âdâb-ı muâşeret, tarih, coğrafya, astronomi gibi ilimlerin yanı sıra, hat, tezhîp, edebiyat ve mûsikî gibi güzel sanatların eğitimi de yapılmıştır. İnsanın manen olduğu kadar maddeten de yücelmesine yönelik eğitim veren tekkeler, manevî ilimlerde olduğu gibi maddî ilimlerin de merkezi olmuş, yeri ve zamanına göre bir nevi medrese görevi görmüşlerdir.¹¹

İslâm Âlemi'nde cereyan eden eğitim-öğretim faaliyetlerinde çok önemli roller üstlenen tekke ve tarikatlar, asırlarca Müslümanların dinî, ahlâkî, sanat ve estetik açıdan eğitilip-yetiştirildiği tasavvufî kurumlar olmuşlardır. En kaba ve en câhil insanlar bile tasavvufun sıcak ve kucaklayıcı potasında eritilip-eğitilerek yaşadıkları topluma faydalı bireyler haline getirilmişlerdir. Tekkelerde, bir taraftan zikir ve ibadetlerle dervişlerin manevî eğitimi icra edilirken, bir taraftan da toplumun bilgi ve kültür düzeyini geliştiren çalışmalar yapılmıştır. İnsan eğitimine yönelik yapılan bu faaliyetlerle kişilerin istidat ve kabiliyetleri en güzel şekilde ortaya çıkarılarak onlardan istifade edilme yoluna gidilmiştir. Her biri kendi alanında bilgi ve ahlakıyla parmakla gösterilebilecek seçkin şahsiyetleri yetiştiren tarikat erbabı kişiler, asırlarca sürecektir Osmanlı Devleti'nin bir nevi manevî mimarları olmuşlardır ki bunların başında hiç şüphesiz Osmanlı'nın iktisadî hayatına yön veren Ahîlik Teşkilatı'na mensup sanatkâr kişiler gelmektedir.¹²

"İslâm'ın ruh eğitimi" demek olan tasavvuf, tabiatıyla genel eğitim konuları ile yakın bir ilişki içinde olmuştur. Değişik ruh yapılarına sahip olan insanları, kurmuş olduğu tekke ve tarikatlarında, durumlarına göre en güzel şekilde terbiye etme gayreti içinde olan tasavvufun eğitim açısından en önemli özelliği, anne, baba ve çocuklardan oluşan aile sistemini esas alıp insanları aile sıcaklığında eğitmeye çalışmasıdır. Zira tasavvufî telakkîde, şeyh, baba; şeyhin hanımı, anne; müritler de o anne-babadan olma kardeşler (ihvân) gibidir.¹³

Yeri gelmişken Anadolu Türk Tarihi'ndeki eğitim kurumlarından olan "medrese" ile "tekke" üzerinde de birkaç cümle ile durmak istiyoruz:

¹¹ Mustafa Kara, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zâviyeler*, s. 60-61; Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır Yay., Bursa 2004, s. 240-248.

¹² Abdulhamit Budak, *Halvetî Tarikatının Osmanlı Toplum Yapısıyla Sosyo-Politik Ve Kültürel Etkileşimi (XV. Yüzyıl Amasya Şehri Örneği)*, s. 33-34; Nuran Çetin, "Osmanlı'da Bir Halvetî Tekkesi: Ümmî Sinân Dergâhı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 56:1, s. 158-159.

¹³ H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 67-68.

Anadolu’da, Selçuklular Dönemi’nde başlayan tekke-eğitim ilişkileri, eğitim açısından kurumsallaşmanın henüz başlamadığı Osmanlı’nın ilk dönemlerinde daha belirgin bir hal almış, medreselerin kurumsallaşmasına kadar olan süreçte eğitim ihtiyacını tekkeler karşılamıştır. Medreselerin açılması ile beraber akademik eğitimde *medreseler*, geniş halk kitlelerinin eğitiminde ise *tekkeler* daha etkin bir rol oynamışlardır. Diğer bir ifadeyle, Osmanlı Devleti’nde, ulemanın ve ümeranın öngördüğü resmî ya da formal eğitim medreselerde yürütülürken, insanın manevî (psikolojik) yönünü geliştirmeye yönelik tedrisat da tekkelerde icra edilmiştir. Bu anlamda medreseleri “örgün eğitim”, tekkeleri de “yaygın eğitim kurumları” olarak tasnif etmek mümkündür. Bu haliyle birer “Halk Eğitim Merkezleri” gibi çalışan tekkeler, dil, din, ırk, mezhep, meslek, yaş gözetmeksizin toplumun her kesimini kucaklayarak asırlarca sürecek olan toplumsal barışın tesisine öncülük etmişlerdir.¹⁴

6-) Kültürel ve Sanatsal Fonksiyonlar:

“Allah (c.c.), güzeldir, güzeli sever” hadîs-i şerîfini kendine düstur edinen mutasavvıflar, lokalleri konumunda bulunan tekkelerinde “Yegâne sevgili olan Allah (c.c.)’ın rızasını kazanmada birer vasıta” olarak gördükleri güzel sanatlar eğitimine büyük önem vermiş, buralarda yetiştirdikleri sanatkârlar eliyle şu gayeleri amaçlamışlardır:

a-) Fertlerin dinî vecibelerini vecd içinde yerine getirmek

b-) İnsanlar arasında duygu ve düşünce birliğini sağlamak

c-) Güzeli öğreterek, bedî zevkleri geliştirmek

d-) İnsan hayatı için son derece elzem olan dinî ve millî değerlerin kıymetini âleme yayarak, canlı tutmak.¹⁵

Yukarıda belirtmiş olduğumuz gayeleri gerçekleştirmek amacıyla tesis edilen tarikat ve tekkeler, Türk Kültürü ve Sanatı’nın oluşmasında, gelişmesinde ve yayılmasında âdeta birer lokomotif görevi görmüşlerdir. Öyle ki tekkelerden birçoğu geçmişte önemli sanat merkezleri olmuş, içinde buldukları toplumun bedî zevkler bakımından gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Tekkeler, Osmanlı Dönemi’nde, özellikle güzel sanatlara ehemmiyet ver-

¹⁴Abdulhamit Budak, *Halvetî Tarikatının Osmanlı Toplum Yapısıyla Sosyo-Politik Ve Kültürel Etkileşimi (XV. Yüzyıl Amasya Şehri Örneği)*, s. 33-34; Nuran Çetin, “Osmanlı’da Bir Halvetî Tekkesi: Ümmî Sinân Dergâhı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 56:1, s. 158-159.

¹⁵ Muhittin Serin, *Hat Sanatımız*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1986, s. 15.

meyan medreselerin etki alanı dışında kalan geniş halk kitlesinin, tezhîp, hüsn-i hat, edebiyat ve mûsikî gibi güzel sanat dallarında yetiştirilmesi noktasında âdeta birer Halk Eğitim Merkezi görevi görmüşlerdir.¹⁶

Tasavvufî düşüncenin pratiğe dönüştüğü yer olan tekkeler, İslâm Âlemi'nde, asırlarca fikir ve sanat erbâbının sığındığı ve beslendiği mekânlar olmuşlardır. Medresenin temsil ettiği zühd ve takva taassubuna karşı tekke, bedîf ve fikrî serbest hava alınabilecek bir menfez hükmünde idi. Geniş ve serbest fikir, edebiyat ve mûsikî, zâhidlerin kuru ve soğuk taassupları karşısında sadece tekkelerde barınabilmiştir. Türk-İslâm medreseleri, yozlaşmaya başlamadan evvel dinî ve insanî ilimlerde asrının bütün imkanlarını ortaya koyarken, tekkeler de halk eğitimi ile beraber dinî sınırlar içinde güzel sanatların merkezi ve koruyucusu olmuştur. Zamanla, ilim ile sanat arasındaki sınırı tespit edenlerin azalması üzerine tekke ve medrese arasında "güzel sanatların helallığı-haramlığı" konusunda tartışmalar başlamıştır.¹⁷

Sanatın helal olduğu konusunda şüphesi olmayan tarikatlar, "Allah (c.c.), güzeldir, güzeli sever" düstûrundan hareketle söylemek istediklerini daha güzel bir şekilde söylemelerine ve inançlarını daha geniş kitlelere yaymalarına vesile olan güzel ses (mûsikî), güzel söz (edebiyat) ve güzel çizgi (hat) gibi sanatlardan azamî ölçüde faydalanmışlardır. Bu ilimlere verilen değerden dolayı tekkeler, aynı zamanda birer "Güzel Sanatlar Akademisi" haline gelmiş, şiir, mûsikî, hat, tezhîp gibi birçok sanat dalında verdiği eğitim ve yetiştirdiği sanatkârlarla İslâm Kültür ve Medeniyeti'ne çok büyük katkıda bulunmuşlardır. Meslekleri, his, heyecan ve gönül âlemi olan mutasavvıflar, tabiatıyla güzel sanatlara karşı kayıtsız kalmamış, içlerinden pek çoğu bizzat bu sanatlarla iştiğal etmiş, kendisini bu sanatlarda maharetli kıldığı gibi birçok insanın da sanatkâr olarak yetişmesine öncülük etmiştir.¹⁸

Tarikat ehlinin en başarılı oldukları güzel sanatların başında hiç şüphesiz, "duygu ve düşünceleri bir sanat çerçevesi içinde ifade eden" şiir sanatı gelmektedir. Yunus Emre (ö. 1320), Nâbi (ö. 1712), Şeyh Gâlip (ö. 1799) gibi Türk Edebiyatı'nın en velûd ve etkili şâirlerinin aynı zamanda birer mutasavvıf da olması bunun bir göstergesidir. Türk Edebiyat Tarihi'nde Tekke Edebiyatı denilen çok önemli bir edebiyat türünün ortaya çıkmasını sağlayan söz konusu

¹⁶Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet Yay., Ankara 1991, s. 342.

¹⁷Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 342.

¹⁸H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 69. Abdulhamit Budak, *Halvetî Tarikatının Osmanlı Toplum Yapısıyla Sosyo-Politik Ve Kültürel Etkileşimi (XV. Yüzyıl Amasya Şehri Örneği)*, s. 32.

bu mutasavvıf-şâirler, hiçbir zaman Divân Edebiyatı şâirleri gibi ağdalı söz söyleme, sanat için sanat yapma gayreti içerisinde olmamış, aksine ruhların derinliklerinden gelen manaları sade ve özlü bir şekilde ifade etme, hayatın ve kâinatın sırrını anlatma için şiir yazmışlardır. Bu da onların geniş halk kitleleri tarafından sevimlerine ve gönüllerde taht kurmalarına vesile olmuştur.¹⁹

Mutasavvıfların çok başarılı oldukları güzel sanatlardan bir diğeri de, “duygu ve düşünceleri bir sanat çerçevesi içinde ifade eden” mûsikî sanatıdır ki, bu konu hakkındaki bilgiler çalışmamızın ikinci kısmını teşkil eden “Tasavvufî Kurumların Türk Mûsikisi’ne Katkıları” başlığı altında verilecektir.

Türk Kültürü ve Sanatı’nda büyük öneme sahip Mimârî, Tezhip, Minyatür Sanatları ile XIX. Yüzyılda Osmanlı’nın tanıştığı Resim ve Heykel Sanatları’nın gelişip yayılmasında da tasavvufî inancın bir gereği olan “sanata ve sanatkâra çok büyük önem verme” anlayışının büyük bir rol oynadığını düşünmekteyiz. Zira daha önce de zikrettiğimiz gibi tasavvuftan kaynaklanan böyle bir anlayış olmasaydı ve mutasavvıfların da canı pahasına bu anlayışı savunup uygulamaya dökme mücadelesi vuku bulmasaydı, sanata ve sanatkâra düşman kesimin baskıları karşısında güzel sanatların yaşama şansı olmazdı.²⁰

Tekkelerin Türk Güzel Sanatları’na katkılarını şu veciz ifadelerle noktalamak istiyoruz:

“Din ve güzel sanat ilişkileri, “tekkeler ve güzel sanat ilişkileri” olarak düşünülmeli ve böyle değerlendirilmelidir. Çünkü bu noktada, tekkelerin yerini tutabilecek ikinci bir müessese yoktur.”²¹

Tasavvufî kurumlardan olan tarikat ve tekkelerin toplumsal fonksiyonlarına dair bilgilerin yer aldığı birinci bölümü;

“Seyretmeye doyamadığımız mimarî eserler, minyatürler, tezhipler, hatlar, dinlemekten bıkmadığımız İlâhîler’in beşeriyete hediye edilmesinde en etkin rolü mutasavvıflar oynamıştır.”²² cümlesiyle bitirip ikinci bölüme geçiyoruz:

¹⁹Abdulhamit Budak, *Halvetî Tarikatının Osmanlı Toplum Yapısıyla Sosyo-Politik Ve Kültürel Etkileşimi (XV. Yüzyıl Amasya Şehri Örneği)*, s. 33.

²⁰Bkz. Yavuz Demirtaş, “XIX. Yüzyıl İstanbul’undaki Sanat Ve Mûsikî Hayatına Genel Bir Bakış”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ 2009, Sayı: 14:2, ss. 139-156.

²¹Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 251-252.

²²Mustafa Kara, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zâviyeler*, s. 61; Muhittin Serin, *Hat Sanatımız*, s. 14-16.

B- Tasavvufî Kurumların Türk Mûsikîsi'ne Katkıları

Mutasavvıfların en başarılı oldukları güzel sanatlardan biri de, “duygu ve düşünceleri bir sanat çerçevesi içinde ifade eden” mûsikî sanatıdır. Bu başarıda, “ruhun yüceltilmesinde ve insanlara yücelerde bulunan hakikatlerin gösterilmesinde mûsikînin bir vasıta olarak görülmesi” anlayışı büyük rol oynamıştır. Tasavvufî kurumlardan olan tekkelerde icra edilen zikir meclislerinde, zikrin daha coşkun bir hale gelmesi ve hedeflenen gayelere müridlerin daha çabuk ulaşması için mutasavvıf-şâirlerin yazmış olduğu İlâhîler’in güfte olarak kullanıldığı mûsikî eserlerinin icra edilmiş olması, Tekke Mûsikîsi’nin doğmasında, gelişmesinde ve yayılmasında büyük bir rol oynamıştır. Tekke Mûsikîsi, sadeliği ve samimiyeti ile kültür seviyesi çok değişik insanlara aynı anda ve aynı heyecanla hitap edebilmiş, onları etkisi altına alabilmiştir. Tekke Mûsikîsi, Mevlevîler yoluyla Klasik Türk Mûsikîsi’ne, Bektaşîler yoluyla da Halk Mûsikîsi’ne önemli katkılarda bulunmuştur. Bunun yanında tarikatların zikirleri esnasında yapılan “devran, semâ’, semah” gibi dinî raks türleri mûsikî eşliğinde de gerçekleştirilmiş, bu suretle anlatılmak istenen meram ve verilmek istenen mesajın daha kapsamlı ve kalıcı olması amaçlanmıştır.²³

İnsanı, olgunlaşmamış bir haldeyken ele alıp, bedenî, fikrî ve rûhî eğitim devrelerinden geçirerek manen pişirdikten sonra “insan-ı kâmil” haline getirmeyi amaçlayan tarikatlar, bu amaca ulaşmada “ilm-i şerîf” dedikleri mûsikîden bol miktarda istifade etmiş, bundan dolayı da tekkelerinde mûsikî eğitimine büyük önem vermişlerdir. Mûsikî üstadlarıyla mûsikî heveslilerini bir araya getirerek, bilgi ve tecrübe aktarımını sağlayan birer konservatuvar görevi de yapan tekkeler, Türk Mûsikîsi bestekâr, icracı ve nazariyatçıların pek çoğunun yetişmesinde de önemli rol oynamıştır.²⁴ Bu noktadan hareketle denilebilir ki; “tasavvuf kültüründen nasibini almayan, o havayı teneffüs etmeyen mûsikîşinasa rastlamak neredeyse imkânsızdır.”²⁵ Hemen her dönemde Türk Mûsikîsi ile iştiğal edenlerin büyük çoğunluğunun çeşitli tarikatlara mensup şeyh ve dervişlerden oluşması, mevlevîhânelerde görevli olan şeyh ve dervişlerin ekserisinin de mûsikîşinas oluşu bunun en büyük delilidir.²⁶ Bu mûsikîşi-

²³ Erman Artun, *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ankara 2001, s. 21; Abdulhamit Budak, *Halvetî Tarikatının Osmanlı Toplum Yapısıyla Sosyo-Politik Ve Kültürel Etkileşimi* (XV. Yüzyıl Amasya Şehri Örneği), s. 33.

²⁴ Lale Akay Umut, “Türk Dinî Müziğine Genel Bakış ve Bugünkü Durumu”, *Folklor-Edebiyat Dergisi*, C. IX, S. 36, s. 90.

²⁵ Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 251-252.

²⁶ Sezai Küçük, *XIX. Asırda Mevlevîlik ve Mevlevîler*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s. 379.

nasların çok az bir kısmını ise bir tarikata mensup olmayan devlet memurlarıyla câmi görevlileri oluşturmaktaydı.²⁷

En olgun şekline Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da kavuşan Türk Mûsikîsi, saray, câmiler, konaklar, tekkeler vs. gibi mekânlarda icra edilmiştir. Ancak bu mekânlar içinde tekkeler apayrı bir öneme sahiptir. Zira bu tekkeler içinde Türk Mûsikîsi'nin köşe taşları hükmünde bulunan İsmail Dede (ö. 1846) ve Zekâî Dede (ö. 1897) gibi çok değerli mûsikîşinasların yetiştiği, dolayısıyla da Türk Mûsikîsi'nin en üst düzeyde icra edildiği Mevlevîhâneler de bulunmaktadır ki, yetiştirmiş olduğu bestekâr, sâzende, hânende ve nazariyatçılarla buralarda mevcut mûsikî yapısının üzerine pek çok ilave yapılmış ve Türk Mûsikîsi Ses Sistemi'nin temelleri atılmıştır.²⁸

Söz, tekkelerin ve dolayısıyla da mutasavvıfların Türk Mûsikîsi'ne katkılarından açılmışken, Osmanlı Tarihi'ne "Kadıızâdeli-Sivasî" şeklinde geçen mücadelede de bahsetmek istiyoruz. XVII. yüzyıla gelindiğinde "Kadıızâdeliler" diye adlandırılan ulemâ kesimi ile "Sivasîler" olarak adlandırılan tasavvuf ehli arasında vuku bulan mûsikî konusundaki tartışmalar iyice şiddetini artırmış, öyle ki iş, devlet yönetiminde söz sahibi olan Kadıızâdeliler'in, "bütün tekkelere kapatılarak, yerlerine medreselerin açılması ve mensuplarının da şayet tövbe edip iman yenilemezlerse öldürülmesi" fikrinin neredeyse eyleme dönüştürülmesine kadar varmıştır. Ancak durum sağ duyu sahibi devlet erkânı tarafından fark edilmiş ve Kadıızâdeli elebaşlarının sürgün edilmesiyle ortalık bir müddet de olsa sükûna kavuşmuştur.²⁹

Yaşanan bu ve buna benzer olaylar da göstermektedir ki, tarikat mensupları gerektiği zaman canı pahasına da olsa mûsikîyi savunmuş ve onu icraya devam ederek Türk Mûsikîsi'ni belki de yok olmaktan kurtarmıştır. Mutasavvıfların bu konudaki kararlı tutumları mûsikîmizin bugünlere gelmesinde ve dünyanın sayılı mûsikîleri arasına girmesinde çok büyük bir rol oynamıştır.

²⁷ Yavuz Demirtaş, *XIX. Yüzyıl İstanbul'unda Tekke Mûsikîsi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 23.

²⁸ Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 251-252; Alaeddin Yavaşca, "İstanbul Mûsikî Hayatı – Saray Dışında Mûsikî Hayatı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, s. 527.

²⁹ Mustafa Aşkar, "Tarikat-Devlet İlişkisi, Kadıızâdeli ve Meşâyih Tartışmaları Açısından Niyâzi-i Mısri ve Döneme Etkileri", *Tasavvuf Dergisi*, S. 1, s. 62; Ferhat Koca, Osmanlı Fakihlerinin Semâ', Raks ve Devrân Hakkındaki Tartışmaları", *Tasavvuf Dergisi*, S. 13, s. 34-37.

Tekkelerin Türk Mûsikîsi'ne yapmış olduğu katkı bununla sınırlı olmayıp mûsikîmizin günümüze kadar gelmesinde de bu kurumlar çok büyük bir rol oynamışlardır. Cemalettin Server Revnakoğlu'nun yapmış olduğu şu tespitlerin konuyu çok güzel özetlediğini düşünüyoruz:

“Klasik Dinî Mûsikîmiz'in ilk büyük konservatuarı sayılan ve bu sahada en kuvvetli, en değerli üstadları yetiştiren, bunları tarih ve insanlığa tanıtan tekkeler olmasaydı İslâm Âlemi'ndeki bu ulvî ve ruhanî medeniyet ve buna bağlı olarak da, onun pek azametli kültür ve edebiyatı da olmayacaktı. Mûsikîyi, zâhir ulemanın “haramdır!” demesine rağmen, devamlı ısrarla, birçok mücadele ve fedakârlıklarla İslâm mabetlerine sokup yerleştiren ve bütün ihtişamı ile devam ettirenler de yine tekke mûsikîşinasları olmuştur. Bu sayede, çeşitli zikir şekillerinden meydana gelen âyinlerin, mukâbelelerin arasına ilâhî konserler, semâvî rakslar, pek canlı ve câzipsekilde bedîî figürler katılarak, büyük İslâm Medeniyeti'ne katkıda bulunulmuştur.”³⁰

Yine, tekkelerin Türk Mûsikîsi'ndeki yerini ve önemini belirten VâlâNüreddin'in Aksam Gazetesi'nde, 23. 10. 1930 tarihinde yazmış olduğu şu cümleleri de son derece dikkat çekicidir:

“Düşündüm ki, bizim de ölmemeye, ebedileşmeye layık bir mûsikî harsımız yok mu? Acaba Alaturka Mûsikî'nin yeni bir ufka çıkması için çalışan mûsikîşinaslarımız, Fransızlar'ın Monmartre'de yaptıklarını başarabiliyorlar mı? Zannetmiyorum. Bilakis esefle zannediyorum ki, mûsikî şubelerimiz içinde en ehemmiyetlisi, en kıymetlisi ihmal olunuyor: Tekke Mûsikîsi...Gerçi tekkeler, cumhûriyete muzırdırlar, kapandılar, iyi oldu. Fakat Türklerin sanatkâr doğmuş nice çocukları, asırlarca tek mil istidatlarını Bektaşî Nefesleri'ne, Mevlîvî Âyinleri'ne dökmüşlerdir. Bunların unutulmasının ne kadar acı olduğunu Paris'in Monmartre Mahallesi'nde anladık. Bu şaheserleri gençlerimiz arasında kaç kişi bilir? Pek az. Esefleniyorum. Ebediyen açılmaması lazım olan tekkelerin bir mûsikîsi vardır ki, bunun bir hars şubesi olarak ihyasını ne kadar arzu ederdim.”³¹

Özellikle Mevlevî hanelerde dedelik makamına ulaşan ve şeyhlik görevini hakkıyla yürüten musikişinasların katkılarını göz ardı etmemeliyiz. 1652-1730 yıllarında yaşayan Nayi Osman dede bunların başında gelmektedir. Eeki nazariyat kitaplarını inceleyerek şiir halinde yazdığı Rabt-ı Tabirat-ı Musiki adlı

³⁰ Cemalettin Server Revnakoğlu, “Nevbe Vurmak Ne İdi, Nasıl Yapılırdı?”, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*, (Haz. M. Doğan Bayın-İsmail Dervişoğlu), Kırkambar Kitaplığı, İstanbul 2003, s. 325-326.

³¹ Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 252.

eseriyle Türk Müziğinin nazariyatına hizmet etmiştir. Aynı zamanda ebce- tasından geliştirerek meydana getirdiği nota sistemini de burada zikretmeli- yiz.³² Daha sonra 1762-1804 yıllarında yaşayan Nayi Osman dedenin torunu Ali Nutki Dede Türk Musikisine hizmete devam ederek, dedesinin nota sistemini geliştirerek yeni bir nota sistemi ortaya koymuştur.

1777-1846 yıllarında yaşayan Hammam-ı Zade İsmail Dede Efendi kendi döneminde dini musiki eserlerinin yanı sıra din dışı olarak en iyi eserlerini vermiştir. III. Selim döneminde enderunda hocalık yaparak kıymetli müzisyen- ler yetiştirerek Türk Müziğine büyük katkılar sağlamıştır. Öğrencilerinden Del- lal- Zade İsmail Efendi(1797-1869) aynı çizgiyi sürdürerek Türk Musikisine zarif ve latif eserler kazandırmıştır.³³

Son dönemlerde radyoda uzun yıllar değişik görevler de bulunan ve TRT de Türk Tasavvuf Müziği korosunu kurarak besteleriyle de gönülleri coşturan AHMET HATİPOĞLU nazariyat alanında da büyük hizmetler vermiştir.” Türk Müziği Solfej” adlı kitabıyla günümüzde Türk Müziğinde ki büyük bir boşluğu doldurmuştur.³⁴

Sonuç

Çalışmamızdan elde ettiğimiz sonuçları, daha akıcı, anlaşılır ve kalıcı ol- ması için maddeler halinde aşağıya alıyoruz:

a-)Tasavvufî kurumların başında gelen tarikat ve tekkeler, özelde kendi müntesipleri, genelde ise tüm toplum için önemli fonksiyonlar icra etmişlerdir ki, bunları başlıca, *ıçtimaî, iktisadî, siyasî, askerî, eğitimsel, kültürel ve sanatsal fonk- siyonlar* olarak tasnif etmek mümkündür.

b-) Tarikat ve tekkeler, toplumun bunalım içinde oldukları dönemlerde sosyal yapıyı teskin edici ve sosyal problemlere çözüm arayıcı bir rol üstlenmiş, huzur ve barış dönemlerinde ise günümüz kulüp ve dernekleri gibi toplumun sosyalleşmesini sağlayan çok önemli ıçtimaî fonksiyonlar icra etmişlerdir.

c-) Tasavvufî kurumlarda yetişen bir kısmı köylü, bir kısmı da şehirli es- naf ve sanatkârlar, teslimiyet ve tevekkül içerisinde işlerinde ve sanatlarında

³² Ahmet Şahin Ak, *Türk Musikisi Tarihi*, akçağ yayın evi, Ankara, 2009, s. 111.

³³ Ahmet Şahin Ak, *age*, s.176.

³⁴ Ahmet Şahin Ak, *age*, s.502. Ayrıca İstanbul Fatih Karagümrükte cumhuriyetin ilk yılların- da dahi kapanmayıp geleneklerini günümüze kadar devam ettiren Cerrahi tekkesi, Türk Musikisinin eşsiz eserlerini meşk usulüyle günümüze kadar taşıyarak aynı zamanda yüz-lerce bestekar ve musikişinas yetiştiren bir okul gibi olmuştur.

sadakat ve samimiyetle çalışarak İslâm sonrası Türk Devletleri'ndeki iktisadî hayatın inkişafını sağlamışlardır.

ç-) Başta sultanlar olmak üzere devlet ileri gelenlerinden birçoğunun çeşitli tarikatlarla olan gönül bağı, hatta bunun ötesinde kurulan şeyh-mürîd ilişkisi, özellikle Osmanlıların siyasî hayatında tarikatları en önemli ve en etkili toplumsal grup haline getirmiştir. Bu durumun her ne kadar olumlu tarafları olsa da bazen istisnalarına da şahit olunmuş, tarikat ve tekkeler yöneticilere karşı itirazların ve hatta Babaî İsyanı gibi kalkışmaların odak noktasını teşkil etmiştir.

d-) Savaş ortamında orduya asker sağlama, istihbarat, mühimmat temini ve nakledilmesi gibi önemli görevler üstlenen tekkeler, tarikat ehlinin sadece İslâm'ın batınına değil zahirine de çok büyük değer verdiklerini, barış zamanlarında kalp kırma ve gönül incitmeden bile çekinen mutasavvıfların, memleketin işgal edilmesi durumunda nasıl birer savaşçı-gaziye dönüştüklerini göstermektedir.

e-) Tarikat tekkelerde bir taraftan zikir ve ibadetlerden oluşan manevî eğitimle meşgul olunmuşken, diğer taraftan toplumun bilgi ve kültür düzeyini geliştiren çalışmalar yapılmıştır.

f-) Belirlemiş oldukları hedeflere ulaşmada güzel sanatları bir vasıta olarak gören mutasavvıflar, teorik bilgilerini pratiğe dönüştürdükleri kurumlar olan tarikat ve tekkelerinde, tezhip, hüsn-i hat, edebiyat ve mûsikî sanatlarının eğitimine büyük önem vermiş, tekkelerini âdetâ birer Güzel Sanatlar Akademisi'ne çevirmişlerdir.

g-) Tasavvufî kurumların güzel sanatlara olan bu ilgi ve desteği, bu kurumları birer Güzel Sanatlar Akademisi'ne çevirdiği gibi aynı zamanda dünyada eşine az rastlanan büyük Türk-İslâm Medeniyeti'nin ortaya çıkmasına da vesile olmuştur.

ğ-) Tasavvufî kurumların desteğiyle dünyanın en saygın mûsikîleri arasına giren Türk Mûsikîsi'nde icra olunan formlardaki eserler, aynı zamanda Türk Milleti'nin duygu, düşünce, inanç ve kültürünün de dile getirildiği eserlerdir.

h-) "İnsanı yaşat ki, devlet yaşasın!" düsturunu kendisine rehber edinen tarikatlar, insan yetiştirirken "ilm-i serîf" dedikleri mûsikîden çokça istifade etmiş ve tekkelerinde mûsikî eğitime çok büyük önem vermişlerdir.

ı-) Tarikatların kendi anlayışlarına göre faaliyet icra ettikleri tekkeler, mûsikî üstadlarıyla mûsikî heveslilerini bir araya getiren, mûsikî üstadlarının

toplanıp mûsikî icra ettikleri, yetişmekte olan genç mûsikîşinaslarla tanıştıkları, yeni besteler dinledikleri, mûsikî sohbetleri yaptıkları, bilgi ve tecrübe aktarımının yapıldığı birer konservatuvar görevi görmüşlerdir.

i-) Türk Mûsikîsî'nin gelişip-yaygınlaşması noktasında, mutasavvıflar bazında Mevlevîler, tekkeler bazında ise Mevlevîhâneler başı çekmektedirler.

j-) Tasavvufî kurumlarda, özellikle de Mevlevîlik ile Mevlevîhânelerde yetişen pek çok hânende, sazende, bestekâr ve nazariyatçı, vücuda getirdikleri eserlerle Dinî Türk Mûsikîsî'nin yanı sıra Lâ-Dinî Türk Mûsikîsî'nin de zenginliğine zenginlik katmıştır.

k-) Tarikat mensuplarının gerektiği zaman canı pahasına da olsa mûsikîyi savunup icraya devam etmeleri, Türk Mûsikîsî'ni yok olmaktan kurtardığı gibi bugünlere gelmesine ve dünyanın sayılı mûsikîleri arasına girmesine de vesile olmuştur.

l-) Tasavvufî kurumlar olan tarikat ve tekkeler olmamış olsaydı, ne Türk Mûsikîsî'nin varlığından ne de devâsa bir yekûna ulaşmış Türk Mûsikîsî Repertuarı'ndan söz edilebilirdi. Dünyanın sayılı mûsikîleri arasında yer alan Türk Mûsikîsî, varlığına ve sahip olduğu konumuna vesile olan mutasavvıf-mûsikîşinâslara çok şey borçludur ve bu konuda onlara ne kadar teşekkür edilse azdır.

KAYNAKLAR

- AK, Ahmet Şahin, *Türk Mûsikîsî Tarihi*, Akçağ Yayın evi, Ankara, 2009.
- ARTUN, Erman, *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ankara 2001.
- AŞKAR, Mustafa, "Tarikat-Devlet İlişkisi, Kadızâdeli ve Meşâyih Tartışmaları Açısından Niyâzi-i Mısırî ve Döneme Etkileri", *Tasavvuf Dergisi*, S. 1, ss. 49-80.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. 2, s. 279-386.
- BUDAK, Abdulhamit, Halvetî Tarikatının Osmanlı Toplum Yapısıyla Sosyo-Politik Ve Kültürel Etkileşimi (XV. Yüzyıl Amasya Şehri Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2014.
- ÇETİN, Nuran, "Osmanlı'da Bir Halvetî Tekkesi: Ümmî Sinân Dergâhı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2015, S. 56:1, ss. 157-180.
- DEMİRTAŞ, Yavuz, *XIX. Yüzyıl İstanbul'unda Tekke Mûsikîsî*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- "XIX. Yüzyıl İstanbul'undaki Sanat Ve Mûsikî Hayatına Genel Bir Bakış", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ 2009, Sayı: 14:2, ss. 139-156.

- ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marifet Yay., İstanbul 1981.
- GÜNGÖR, Erol, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1996
- İŞİN, Ekrem, "Tarikatların İstanbul'da Gündelik Hayatı Şekillendirmesi", *İstanbul Armağanı*, C. III, s. 223-244.
- KARA, Mustafa, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zâviyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1980.
- *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır Yay., Bursa 2004.
- KOCA, Ferhat, *Osmanlı Fakihlerinin Semâ', Raks ve Devrân Hakkındaki Tartışmaları*, *Tasavvuf Dergisi*, S. 13, ss. 25-73.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet Yay., Ankara 1991.
- KUBAN, Doğan, *Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler*, Arkeoloji Ve Sanat Yay., İstanbul 1995.
- KÜÇÜK, Sezai, *XIX. Asırda Mevlevîlik ve Mevlevîler*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.
- OCAK, Ahmet Yaşar, "Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. 12, s. 247-269.
- ÖNGÖREN, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf (XVI. Yüzyıl)*, İz Yay., İstanbul 2000.
- "Tasavvuf", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. XL, ss. 119-126.
- REVNAKOĞLU, Cemaleddin Server, "Nevbe Vurmak Ne İdi, Nasıl Yapılırdı?", *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*, (Haz. M. Doğan Bayın-İsmail Derişoğlu), Kırkambar Kitaplığı, İstanbul 2003.
- SERİN, Muhittin, *Hat Sanatımız*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1986.
- ULUDAĞ, Süleyman, *İslâm Düşüncesinin Yapısı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.
- UMUL, Lale Akay, "Türk Dinî Mûsikisine Genel Bakış ve Bugünkü Durumu", *Folklor-Edebiyat Dergisi*, C. IX, S. 36, ss. 93-104.
- YAVASÇA, Alaeddin, "İstanbul Mûsikî Hayatı: Saray Dışında Mûsikî Hayatı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, ss. 527-529.
- YILMAZ, H. Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004.